

МИОМИР ПЕТРОВИЋ

ЕЛИПТИЧНА ПОНАВЉАЊА*

Константин Рибићевић се тог понедељка, 30. маја 1938. године у осам сати и пет минута пробудио са немим криком на уснама, покушавајући да што снажније загризе ваздух и удахне га што дубље, након што је у полусну изронио главу из ледене воде, а заправо у свом кревету. Није прошао ни цели секунд, а Коста зачу реални звук клокотања и истицања воде негде у кући, као што је пре неколико дана био уверен да га је пробудила бука. Тада већ схвативши да је воду и дављење сањао због звука који је у његову подсвест почео да продире много раније, још док је тврдо спавао, Коста се закашљао, устао хитро из кревета, спреман да једном за свагда открије порекло јутарњих шумава куће у Сењачкој 12.

За разлику од продорне буке за чијим је извором ономад трагао по својој соби и кући неко време након буђења, овог јутра је прошло тек неколико секунди пре но што је схватио да никаквог клокотања воде није ни било. Можда је само сан пробушио опну његове подсвести и пренео га у јаву, а не обрнуто као што је са буком, ономад, био случај.

Оно што Рибићевић није могао знати било је да се током прошлог викенда који је провео релативно мирно – изузимајући узбудљиво суботње отварање Прве међународне ваздухопловне изложбе на Сајмишту, где се упознавао са савременим техничким решењима аероплана и уживао у смелим идејама аеронаутичких конструктора док је Бети, разочарана што уопште није обраћао пажњу на њу, испијала клакере у друштву три своје познанице у дебелом хладу једног старог храста где беше постављен бифе – свашта се дешавало у том караказану званом Свет људи.

---

* Одломак из рукописа *Крошћељи*.

Док се он дивио авионима на Сајмишту, на другом крају Европе, Адолф Хитлер је одржавао тајну седницу са својим генералима на којој је наредио хитно јачање ваздухопловних снага Луфтвафе, као и то да одмах треба почети са изградњом јаким фортификационих база на граници са Француском. Истог дана срушена је главна синагога у Минхену, а у Сарајеву је устоличен нови Реис-ул-улема Фехим Спахо. У недељу се пак догодило и нешто што је могло имати везе с његовим сном који се завршавао дављењем: како би зауставили јапанско надирање током II јапанско-кinesког рата који је беснео више од годину дана, kinesки националисти су великим количинама динамита пробали четрнаест насипа на обалама Хунаг Хе или Жуте реке.

Изливањем тако велике водене масе јесу на трен заустављене јапанске трупе, али је почела и агонија стотина хиљада Кинеза чија је имања и читава села односила блатњава вода огромне реке.

Тако се без неког видљивог разлога тај дан, од буђења које поново није представљало онај увек жељени, али и ретко доступни елегантни прелазак из сна у јаву, преко читавог јутра и преподнева Константину приказивао као неки лоше организован пројекат или посао осуђен на пропаст. Зар је баш је морао да се језиво опече док је пио јутарњу кафу, зар је баш морао да се замало задави комадом кифле па је нагло устао од стола и уз једвите јаде искашљао парче теста које је у виду неконтролисано испаленог танета завршило на персијском тепиху, при чему је све време мислио да је то наставак оног дављења у мору које се одиграло у сну...?

С таквим мислима, обучен у тегет леброн одело које је имало једноструко цокеј копчање и било лишено прслука због чега је могло бити третирано као спортски, али и као пословни одевни знак, са шеширом од голубије сивог филца, сав расејан и пометен Коста је прихватио то што време поново почиње да клизи из његових руку и ради с њим оно што хоће. Погледао је на свој ромбоидни патек филип венето и схватио да је већ девет изјутра, а да још ништа није урадио, ма ни схватио шта све треба данас чинити.

Константин Рибичевић није могао знати да су баш у том тренутку, далеко од Београда, у Трсту, на углу улица Матео Ренато Имбријани и Мацини, само неколико блокова од православне цркве подигнуте у част Светог Спиридона осморица Мусолинијевих црнокошуљаша до смрти пребили Никола Јанкијевића и Горзда Полимцаја, газећи их чизмама и ударајући дрвеним палицама. Њихова једина кривица је била у томе што је један био припадник српске, а други словеначке мањине које су се од 1935. године званично водиле као скјавонска (словенска) мањина, као и то што су одбили да током јутарњег шпалира групе фашиста по тргу Лучке

пијаце искажу поштовање према младићима у црном званичним римским поздравом десном руком.

Наравно, ни колективне ни појединачне драме не дешавају се под капом небеском изненада и без дубљег повода или значења: ова два младића су одавно била под лупом Вићенца Кардиналија, предводника поменуте фашистичке групе у Трсту, вековно мешовитој етничкој средини која је то остала и након ступања Дучеа на власт и прокламације његових нових расних закона, мада је на површини, као и у бирократским дубинама, изгледало да је Трст постао национално чист колико Торино или Ђенова. Тако се само чекао повод који се и десио тог јутра на Лучкој пијаци.

У тачно девет и четрдесет изјутра, док је Коста возио свој кабриолет осунчаним улицама Београда, са тршћанског плочника слаганог од равних камених плоча у преплету три–два–један–три шмрковима је спирана крв двојице Скјавона. Мешавина воде, крви, риблих глава с оближње пијаце и листића са расцветалих ретинодских акација, поскакујући преко граница камених плоча на крају је долазила до масивних гвоздених решетки отвора за канализацију и продирала у подземље лучког града. Полиција је ухапсила Кардиналија и његову десну руку Марка Кордару због недефинисане умешаности у овај злочин, мада ће их за само осам сати пустити на слободу.

Седам стотина километара одатле ка југоистоку Константин Рибичевић је паркирао свој бугати у Молеровој улици где је кренуо да посети свог астронома и пријатеља Јована Паламинија.

Разлог посете је био сасвим практичне природе. Код Паламинија је грешком, као вишак од прошлих наруџбина остала једна од луксузних кутија у коју је Коста био намеран да спакује сада сасвим довршен и исправан астрономаријум за капетана Трипа Милатовића. Тако уредан и концентрисан конструктор часовника попут Косте, за „Бокељску машину” предвидео је много луксузнију кутију од ове која се налазила код Паламинија, али је сав нервозан и пометен од оног ноћног сусрета са Марком Аранђеловићем у Сарајевској улици успео да јој у петак, када је довршавао прозор за астрономаријум, поломи бравицу на поклопцу. Сада је морао да нађе замену јер је машина ускоро морала да оде од свог творца у руке наручиоца. А како је блесаво почело јутро, како се читаво преподне развијало непредвидљиво, за неких пола сата испашће да ће сусрет са астрономом отворити у часовничаревој свести нова метафизичка питања.

Јован Паламини га је дочекао у раскошном кућном огртачу од бордо свиле с вињетама у светлијим тоновима црвене који је био брижљиво сашивен тако да се носи преко одеће па је астроному

стајао одлично иако је под њим на себи имао кошуљу, панталоне и дебели кардиган џемпер. Два су била разлога што је Паламини био тако натрунтан: први је био што је у његовом стану у приземљу, у Молеровој 18 било сеновито и увек за пар степени хладније, други је био тај што је Паламини оскудевао у новцу и стање његове одеће је постало симбол беспарице, а желео је да остави утисак на своје госте. Или бар да сакрије свој пораз. Тако је тај луксузни свилени огртач временом постао његова заштитна повеља.

Паламинијеве светлоплаве очи и чело извајано тако складно да је од аркада почињала савршено коса линија која се завршавала у корену смеђе косе, и да су хтеле нису могле сакрити његово дубровачко порекло и то из ешалона старе аристократије. Ипак, тај исти тужни поглед није могао да сакрије ни оно друго: невоље због коцкарских дугова његовог покојног оца Орсата Паламинија, бившег трговца свилом који је, попут Константиновог оца Матије, пренео дирекцију своје фирме из Дубровника у Београд када је овај постао престоница нове, перспективне краљевине.

Без обзира што је овај син јединац, брижљиво негован и послат на студије астрономије у Праг био у прилици да доста дуго ради само оно што му се хтело – а то је у његовом случају било студирање и потом писање научних студија за стручне часописе широм Европе који су окупљали сличне сметењаке – након очеве смрти и откривања тајних покерашких дугова Паламинија старијег почеле су његове невоље. Јован је од тада прихватао све послове који су имали било какве везе са астрономијом, филозофијом, лектуром било каквих текстова, а ускоро је почео да тајно пише и магистарске радове другим богаташким синовима, онима који су у животу прошли много боље од њега па се око ауторства нису секирали, а могли су свог писца платити да не трепну.

На крају је Јован морао да прода све станове у породичној кући на београдском Врачару и да се, заједно са својим књигама и успоменама на некадашњи живот пресели у бивши домарски стан у приземљу. Ту је сада живео као последњи сведок свог прохујалог живота. Није помагало ни то што му је годинама за његове астрономске прорачуне, неопходне за конструисање астрономаријума Константин Рибићевић давао више него високе хонораре.

Стално су од некуда извиривале нове признанице за дугове које је Орсат Паламини потписивао по задимљеним подрумским просторијама опшивених у плиш и бродат, по клубовима у Београду, Загребу, Будимпешти, Братислави или Бечу и то је постала тако честа појава да су се Јован и његови ретки пријатељи питали да се није то по средњој Европи прочуло да је добра инвестиција

фалсификовати потпис Орсата Паламинија па затим тражити од његовог наивног наследника новце.

Као и обично, приликом преузимања прорачуна, Јован је увео Косту право до дневне собе овог од силних књига претрпаног, мекљивог и мрачног стана. Пролазећи кроз предсобље, кроз једну пролазну собу која је била премала да би представљала салон па је служила као главна библиотека домаћина, Константин је у једном трену, у тачно десет сати и дванаест минута, помислио како његов астроном живи у мраку који се ноћу, када се погасе жуте и мувљим изметом ишаране сијалице заиста претвара у космичку таму. Живи несрећни астроном Јован, дакле, у свемиру тамном и хладном, помислио је.

Ипак, када се сместио у бержеру у дневном боравку, из тих асоцијација га је пренула књига на сточићу између фотеља. Отвореног трбуха и на слова полегнута, раширених корица попут руку муслимана у молитви, или током бега с леђа убијеног дезертера лежао је чешки превод Софоклове трагедије *Краљ Египћ*. Коста је нетремице гледао у корице књиге, схватајући да ова нова моћна асоцијација има неко више значење за њега лично, али какво, то није могао одредити.

Астроном је сигурно приметио Костину фасцинацију књигом коју је управо читао, али као да је намерно оставио човека са његовим изненадним мислима, најпре је бучно копао по стварима у једном од неколико ормана од ораховине да би, најзад, из њега извукао оно што је тражио. На сточић поред књиге, Паламини је победоносно ставио прелепу кутију.

Била је саздана од танких дашчица од махагонија, пресвучених у тегет кожу, а испуњена белим плишем који је уоквиривао ватирано, мекано гнездо у облику короне на њеном дну. Била је то једна од кутија које је по Костиним наруџбинама у Кијеву израђивао Ондреј Власкоски, вишак од једне раније Костине наруџбине, али по својим димензијама готово идеална за астрономаријум капетана Трипа Милатовића.

Сачекавши да је Коста лепо погледа и прстима проучи, Јован је, увидевши задовољан израз на лицу свог послодавца и пријатеља почео да плете причу око књиге која је привукла пажњу његовог госта.

– Видим, приметили сте да у последње време читам ову изванредну Софоклову трагедију, Константине. – Паламини је показао као отвореној књизи која је сада стајала одмах до тегет кутије на сточићу. – Једва сам, признајем, чекао да вас поново видимо и да вам саопштим... па тај се текст у потпуности поклапа са нашим конструкторским настојањима!

– Како сад па то, Паламини? – Коста је био више затечен него заинтересован.

У том тренутку, Јован се сместио на улеглу и полураспаднуту фотељу преко пута оне гостинске бержере која је била у бољем стању и у којој је већ седео његов гост.

– Пазите, у *Цару Египћу* се поновила једна иста ритуална радња. И понавља се након *Цара Египћа* у неким другим делима, али увек на мало другачији, мада у космичком смислу исти начин.

– Уопште вас не разумем?

– Ви сте ме током ових протеклих година нашег пријатељства натерали да и сам почнем да размишљам о томе да је време елиптично, а не кружно. И да се кроз историју не понављају идентичне ситуације већ оне које су само сличне, закривљене непрестаним смицањем. – Паламини је имао задовољан израз на свом лицу, као ђак који је управо решио математичку једначину због које је стално морао на допунску наставу.

– Другим речима, када нечије судбина дође поново на исту позицију то није баш иста та позиција, како би то било да је реч о кружењу у савршеном кругу, већ приближна позиција, изнад или испод оне претходне. Баш као код наших астрономаријума – завршио је домаћин.

– И даље не схватам какве везе ова књига има с тим? – Константин је сада био заинтересован, али још увек расејан да би схватио шта његов домаћин жели да каже.

– Ево, овако: док Софоклов *Цар Египћ* садржи у себи комплетну акцију, неокрњену идеју позоришта, и представља врсту драмског архетипа према коме могу да се одређују готово сва остала драмска дела, дотле су Расинова *Береника* с једне и Вагнерови *Трисџан* и *Изолда* с друге стране, арбитарни проналасци. Арбитарни, зато што по Расиновој одлуци његова драма рефлектује само представе разума, док Вагнер ограничава своје интересовање само на страст, на емоцију у човеку. Колико арбитарно, толико је ово ограничење и лажно, јер човек није ни само разумно биће, нити биће које може бити дефинисано само својом страхњу. Акција је централно место и ултимативни циљ драме који контролише све њене елементе, од карактера до фабуле.

– Хоћете да утврдимо како је свачији живот, мој или ваш омеђен једном централном акцијом која је, како већ стоји у античким трагедијама, тек мањим делом производ нашег карактера, а много већим делом судбинског удеса? – Константин је наслутио где Јована води ток мисли.

– Да. У бити Софокловог *Цара Египћа* је ритуални императив, игра прочишћења и објашњења макрокосмоса. На једном од неко-

лико планова на којима је грађен *Цар Егип*, и то управо на плану који најлакше примећујемо, овај драмски архетип је јасан и очигледан као криминалистичка прича Агате Кристи. Неко је убио Лаја и град због тога трпи. Треба пронаћи убицу и град ће поново процветати. Тако логички диспониран *Цар Егип* намеће низ логичних питања: да ли је Едип заиста крив или је жртва богова, својих комплекса, судбине или свог прагреха? Колико Едип зна, а колико не зна? Да ли он сам открива да је убица Лаја, пре него што то призна себи и публици? Колико Јокаста зна, и ако нешто зна или наслућује, када то дозна, у ком тренутку потраге за убицом? – Паламини је надахнуто говорио.

Сада, када је полако почео да спаја роторе у својој глави и назира целокупност Јовановог размишљања и тачност тих запажања, Константин је ћутао као да је он Едип који је схватио да је убица, али још увек није спреман да то призна публици.

Потом је Паламини прекинуо тишину:

– Али и пре него што ми одговорите, да вам кажем: Едип у овој драми фигурира као жртва ритуала одржаваног у славу бога годишњих доба. Потпуна декаденција у којој се налази Теба на почетку драме одговара у ритуалу појави зиме, а сви догађаји и ситуације су оне које траже акцију других, супротних сила, жртве и потрагу, да би се дошло до препорода преко смрти и поновног рађања.

– Хоћете да кажете, како је сврха уметничког обликовања приче у томе да дефинише космос али и да да упутства племену како се треба понашати у тим новим, задатим оквирима? То значи како је само на такав начин актуелизована драмска радња у ствари права драма, право позориште, а самим тим и једини прави, једини могући ритуал – замишљено је и полако констатовао Коста.

– Управо! – поскочио је Паламини од узбуђења са своје фотеле – Отуда је задатак уметности, посматран кроз визуру митопетског, да обавља ритуалну радњу која води до бољитка заједнице, прочишћења и жртвовања, а не да буде пук коментар неког одређеног проблема или декорација стварности. Тако и наших астрономаријума, драги Рибичевићу!

Шта је уопште време покушавало да каже Кости у виду чулних, разуму несхватљивих порука попут овог Паламинијевог интересовања за познату Софоклову трагедију и разговора са астрономом са кога је изашао прилично збуњен?

С једне стране, Константин је био отворен за било какав паралелизам са његовим интимним, неартикулисаним и речима још увек необликованим истраживањима у погледу времена и временских синапси. Опет, није се осећао добро када би неко – о, не, није

Јован Паламини био први који је то чинио – као своје присвајао путање којима се Костин конструкторски рад кретао (наши астрономаријуми!) и затим их одвлачио у дигресије које су могле, али нису морале имати икакве везе са часовничаревим плановима на пословима искривљивања времена.

На улицама града пролећно преподне развијало се у правцу још лепшег и топлијег дана него што је то био јучерашњи и, иако је свако од пролазника, трговаца са кецељама испред излога својих радњи, жандарма на бициклима, ђака који су трчали са везама књига, возача аутомобила и кочијаша негде у дубини душе осећао злоћудно планетарно треперење, тритраје који ће веома брзо ујединити одвојене потресе у нешто што свет до сада није осетио, сви су они деловали као да напосто желе да делују безбрижно, радосно, весело, да покажу како је лепо уживати у пролећу, у животу, у љубави док је, чинило се Константину, једино тмурно и љутито лице на улици било баш његово. Уосталом, тај исти свет је веровао да је током Великог рата све огавно у људској природи и праисконским људским намерама видео и преко глава превалио.

Показаће се да се свет баш много преварио не верујући у моћ понављања.